

Időtlen csendjében gyökérzik a vallomás

Az Egyszemű éjszaka fél évszázada

Furcsa tapasztalni, jóval nehezebb valamilyen szinten megérteni, hogy emberöltő(m) alkonya felé minden, amihez gondolkodásmódomnak, s hogy nemzedéki többszámra váltsak, mindannak, amihez sokunk eszmékre találásának, kulturális kapaszkodóinak köze s kötődése volt, az utókor által mindaz lényegtelennek, felejthetőnek, jelentéktelennek minősül. Sőt, kifejezetten károsnak – valamiféle akkori behatás elkapkodott, naiv következményének.

A kultúra zsákutcájának.

E lapszám olvasói, a tematikus beharangozó alapján, eleve tudják, hogy elsősorban az 1970-ben megjelent *Egyszemű éjszaka* című antológiáról írok a következő oldalakon, s mivel megszokhatták az ünnepi – olykor ceremoniális – aktusok protokollját, talán meglepődve kapták fel fejüket nyitó mondataim ünneprontónak tűnő hangulatán. Nem tehetek róla, s azt sem kérhetem, nézzék el nekem; épp ellenkezőleg. Inkább tűnődjünk el közösen azon: valóban ki kell-e dobniuk életükből a mai fiatal s már nem is annyira fiatal generációknak azt a progresszív látásmódot, azt a világmegújító lelkesedést, annak az esetenként eltérően megvalósuló, de alapjaiban közös gondolkodásmódot, határokon, kontinenseken áthajló összefogás-keresést, amit röviden „hatvannyolcasnak” szokás nevezni – mostanában eléggé megvetően, elutasítóan. Ez mintegy szükségszerű velejárója a politikai irányváltásoknak, a korábbi kétpólusú világrend valamiképpen – ezúttal szellemi, fölfogásbéli – visszaidézésének, régi gyöpük újra-taposásának. Nem vitás, hogy ennek eszköztárába elhelyezhető a fél évszázaddal korábbi eseménysorozat akár radikális át(le?)értékelése, ám annak kulturális vonatkozásait annulálni mondhatni hiábavaló vállalkozás. Hiszen mindig a progresszív irányzat határozza meg a holnapokat, nota bene, sokszor a konzervativizmust is a progresszív gondolkodás parttalanná válása újítja meg, alakítja korszerűbbé.

Nem a témát kerülgetem, Tisztelt Olvasó, épp ellenkezőleg. Azt próbálom az általam vélt kontextusba helyezni, a maga vélt vagy valós progresszivitásában vizsgálni, ami az *Egyszemű éjszaka* máig tartó hatása, értékállósága, mit sem csorbult kihívása – túl az abban indult költői pályák nagyságán vagy/épp annak radikális *kormányeltörésben* maradásán. Róluk, az antológiáról, az egyes szerzők életútjáról,

arról a fél évszázadról, amelynek múlása közben a csak ehhez s hozzájuk köthető értékek és értékelemzések, kritikák, tanulmányok megszülettek, azzal – túlzás nélkül mondhatjuk – több kilométernyi könyvtárpalcok telnének meg. S még az sem tagadható, hogy az indulás körülményeiről én itt bármi újat mondhatnék – céloim nem is ez lesz. Inkább ama értékhalmoz fölelevenítése – mert, mint mondtam, szép lassan megértük, megérjük a korszak kulturális devalválódását, s átformálását valamiféle sajnálatos lábjegyzetté. S ezzel a szóban forgó évtized fakulását; ami valaha pezsgés volt, ma mintha Gorgóként merengne őrtornyok árnyában. Szomorú, hogy ezt kell mondanom, még szomorúbb, ha ezzel sokakat – kivált az érintett alkotók közül – esetleg megbántok, s meglehet, tévedek is, de akkor ennek jogát s kockázatát vállalva mégis meg kell kérdeznem: el kell felejtünk a hatvannyolcas idők fájdalmas és mégis gyönyörű örömeit, tragédiáit?

Persze, idézhetjük itt *Ivo Andrić* sokszor citált mondatát: „*Minden emberi nemzedéknek megvan a maga illúziója a civilizációval való kapcsolatáról: egyik nemzedék azt hiszi, hogy részt vesz a fölvirágzásában, a másik pedig azt, hogy kialakulásának tanúja.*” Bele is törődhetnénk, mondván, hogy itt az ideje az egészséges konzervativizmusnak, a neki megfelelő elődökkel, no de hát azt nehezen hiszem el, hogy a költészetben erre nézvést sikeres feltárási expedíciót indíthatunk. Akár előre, akár hátra időben, térben, mindig minden változás merészsége a hagyományok meghaladásának bátorságától függött, s nem a konzervatív értékek berozsdált erején múlott a múlt győzelme és/vagy jóval biztosabb bukása. Maradva ám Andrić iménti szavainál: igen, kimondhatjuk, hogy fél évszázaddal ezelőtt az akkori nemzedékek egy felvirágzó, megújuló civilizációról álmodtak, mi több, progresszív lendülettel ébredtek fel ebből az álomból. Mire s miből is ébredtek? Fussuk át, ha szabad, a történelmet.

Ez az életkoránál fogva meghatározó nemzedék a maga és főként felmenői sorsában két világháború szenvedését örökölte meg, hordozta génjeiben, és saját bőrén szenvedte a harmadik, a hidegháború lélekrombolását. Az egyik oldalon De Gaulle és McCarthy doktriner szelleme, a másikon a kommunista tábor „embertelen-arcúsága” ellen lázadt, vagy próbált lázadni a lélek. Eszmék, téveszmék, illúziók, a nonkonformizmus lassú komfortja, „szabadságszomog”, és mindenekelőtt annak teljes elutasítása, ami elődeiket romlandó s rontó eszmék kárhóztába vitte – nagyjából ez és ilyen volt az az összkép, annak lendülete, ritmikája, amelyben a költészet végrehajtotta a maga rendkívül erős paradigmaváltását; egyikét azoknak, amelyek amúgy jóval ritkábban fordulnak elő, mint ahányszor felcímkéznék azzal valamit. Ezzel kellett indítanom ezt a gondolat-kísérletet az *Egyszemű éjszakáról*; mert látnunk kell, mennyire pontosan időzítve, s mégis kiérezhető öntörvényűséggel érkeztek a nekik megfelelő korba, noha meglehetősen zavart, háborgást okozva. Vagy ebben már csaljon meg rosszkedvem tele: hű memóriám? Nem tudom, de arra emlékezni vélek, s ma már ez a feltűnőbb, hogy írásaik fogadtatása egyfajta tanácstalanságot tükrözött. Túl a kommersziális elő-

dők és fiatalabb kortársak nagyon is érthető módon fellépő *inzulinhiányán*, vagy egyéb módon kinyilvánuló *adrenalin-stresszén*. Erről még maga *Tőzsér Árpád*, az antológia szerkesztője is így ír annak előszavában: „*verseik nem érthetetlenek, csak megértésük »irodalmibb« ... kritikát igényelne, mint az eddigi szlovákiai magyar irodalomkritikai gyakorlat*”. (E kontextusából kiragadott félmondat idézését helytállóan érzem, bár elismerem: annak szerzője kissé más irányba futtatja ki ottani gondolatmenetét.) S még mennyi minden kellett (volna) az el- és befogadáshoz az irodalomkritikai gyakorlaton túl. Ennek megértéséhez időben még pontosabban el kell helyeznünk az antológiát: a szervezése, szerkesztése és megjelenése alig-éppen belefért a dubčeki enyhülés folyamatába, de utóélete már a konszolidációnak nevezett helyezkedő támadások keresztútjába került. Olyan álságos vitákéba, melyek nem is föltétlenül az antológiáról szóltak. Ennek megítéléséhez több mint elegendő mennyiségű értékes forrásanyag áll rendelkezésünkre, magam továbbra is maradnék inkább a kötet tartalmi ívének – akár világirodalmi összefüggésekbe illeszthető – paradigmaváltásánál. Előtte azonban nézzük az elődöket, mert ahogyan a történelmi-, úgy mindenképp meglehetősen fontos a kulturális környezet felidézése is.

Azt, hogy Magyarország felvidéki területeit, és azzal az ottani magyar lakosságot a trianoni békeszerződés következtében elveszítette, másképp szólva az ott élő magyarok kisebbségi sorsba, halmazati hátrányba kerültek, meglehetősen triviális itt és most felidézni. Ám a történet azért mégis csak onnan, kicsit előbb, de semmivel sem később indul. Ez a sors generációk életét változtatta meg, helyezte át az életpálya céljait, reményeit. A két világháború közötti magyar irodalom felvidéki fejezete persze korántsem nevezhető lefojtottnak, gyengébbnek, ám mindenekelőtt a patrióta kötődéseket erősíti, akár onnan elszakadva is. Ehhez képest (szinte természetesen) az ötvenes évektől meghonosodik az a hangnem, ama bizonyos béketábori fogalmazás, aminek stílusbeli fordulatait, annak terhét, akkor értjük igazán, amikor szembesülünk – mondjuk – az 1958-as *Fiatall szlovákiai magyar költők* címen megjelent antológia néhány szereplőjének későbbi, kiforrottabb, erős – és főleg azzal szakító – poézissel megtelő hangjával.

Erre az összehasonlításra még a *Szélkiáltó* (1966) is lehetőséget ad, és ezt az ívet, a belső hang telítettségének, változásának folyamatát később *Tóth László* (aki maga is egyik alkotója az *Egyszemű éjszakának*) fogalmazza meg nagyon precízen a *Szélén az országútnak* (1990) utószavában (is): [a kisebbségi-nemzetiségi irodalmaknak] „*sajátos én- és öntudatuk, azonosságtudatuk is kialakult az évek-évtizedek folyamán. Optimális esetben ezt a kényszerű kettősséget, s az ebből adódó történelmi-társadalmi-tapasztalati-tematikai-lélektani-érzelmi-nyelvi-, valamint megfogalmazás-és identitástudat-beli sajátosságokat ennek az antológiának is tükröznie kellene*.” S bár ez a meghatározás, mint említettem, 1990-ben keletkezett, talán megkockáztatható, és aligha tévedés részemről, ha a most tárgyalt antológia elé emelem, hangsúlyozva: a „*csehszlovákiai magyar psziché*” (T. L.) olyan kötődést hozott létre, nemzet-

hez, földhöz, anyanyelvhez, amelyből egy tágabb, végtelenebb, szinte határtalan univerzumba „hátrálni” majdhogynem lehetetlen. És valóban: mint valódi alkotói paradigmaváltás, sok nemzedékkel később kísérhető meg. Akkor, amikor az ágcsernyői „vikendet” követően magyar megszálló katonák (is) segítettek letörni a prágai tavaszt. Azt, hogy ez a szellemi erőterben milyen töréseket okozott, számtalan visszaemlékezés rögzítette, bár egyre tárgyyszerűbbek, elvonatkoztatottabbak azok, érdemesebb rálapozni az *Ítélet* című film forgatásának kényszerszünetéről és a személyes alkotótársi kapcsolatok megszakadásáról szóló visszaemlékezésekre. És persze mindazzal, amit eddig felsorakoztattam, és még mennyi mindent kellene, de így és innen olvassuk újra az *Egyszemű éjszakát*; a poézis-haza terének életre szóló keresés-krónikai egyikeként.

Annak tartalma természetesen még nem tükrözi a fentebb említett tágasabb ezotériákba való előre-hátrálást; de ötven év – vagy akár már harminc – távolából érzékelhetjük ennek jelentkezését. Ha – még ha öntudatlan, ösztönös forma- és útkeresés nyomaiban is – abban az eszközválasztási kísérletben, ami a gondolat megszületése előtti történetből olvasható ki, (már ha valóban kiolvasható a nyelv születése előtti időkben történő s csak lassan folyamatossá váló eszmélés laterna magica képkockapergésében) inkább érzelmek hangzás-próbálgatásáról és szófoszlányokba érkezéséről beszélhetünk. Talán ez a valamiképpen legerősebb összekötő szál az antológia kilenc költője között, hiszen mindőjük más és más módon keresi ugyan – ahogyan mondják – legsajátabb arcát, és mégis, nagyon erősen, ebben összetartanak és összetartoznak. Egyedül együtt; miként a kötet előszavában Tőzsér meg is fogalmazza: „*magányuk feloldását kizárólagosan a szótól, a költészettől várják*”. Ugyanakkor (még – *erről később*) nem függetlenednek a kortól, környezettől, társadalomtól, politikai helyzettől, noha mind erre adekvát választ távolodásuk, olykori távozás-élményük ad. Mely élmény, miképp az élet-élmények általában, nem feltétlenül pozitív tartalmú, de a lélekszókincs megalakításához leginkább alkalmas. Mert erről van szó: a lélek nyelvkészletének, saját tartalmi kifejezhetőségének lehetőségéről, és ez köti össze, mint már említettem, világirodalmi aspektusaiban is az *Egyszemű éjszakát* megannyi hasonló éjszakával.

Főntebb szóba hoztuk az előző nemzedékek történelmi vesszőfutását, említjük meg a korszakokként erre s ebből fakadó alkotói utakat, úgy is, mint – ha nem is tudatosan választott – szellemi előzményeket. A századelő „beköszöntő jégkorszakát” (vö. Adorno) és a totalitárius diktatúrák pusztításának ha nem is köszönhetjük, de mindenképp „betudhatjuk” Apollinaire, Cendrars, Broch (ne hagyjuk ki a prózát se) és még számos alkotó nyelvi „menekülő útvonal-keresését”, és annak hagyományosabb módú helyzetjelentéseit. Korról, történelemről, arról, hogy „*Trója búzlik, mint egy ól / S most már mindent szabad*” (Forbáth Imre), s arról, hogy „*a szenteltvíztartókban / hullámszik a Krisztusok / izzadsága*” (Tóth László). Az előbbi idézet 1930-at idézi, a felvidéki költőelődöt, és az utóbbival már visszaértünk tárgyalt antológiánkhoz. A legdirektebb szállal nem véletlenül kötöttem

össze az évszázad folyamatos értékvesztését, az emberiség morális és mentális széthullását, utalva arra is – ezt akár évezredek óta tartó egyirányú folyamatnak is tekinthetjük, amikor egyre fogy az ideákhoz való hűség értéke és reménye. Ezért indul Trója alól hosszú vándorútjára Odüsszeusz, s ezért válik a legszentebb Krisztus-fohász is zizzadságcseppekké. A hit tárgyának-alanyának szentsége változik, de tartalma és célja nem. Le kell győzni az egyszemű éjszakát, mely cím valóban – a versből történő kiemelés alapján – utalás Küklopszra, ám a metafora jóval tágabb értelmezésben jelenik meg előttem. Végső soron nem Küklopsz „szemzőgéből” kell szemlélnünk, természetesen, hanem inkább arra figyelmezzünk: ez uralkodott el a világ bármely pontján; egyetlen tekintet az, ami fókuszál ránk, a szétkergetett emberiségtörzsekre, szigorúan, no de hát – világtalan. Vak. Nem lát bennünket, maradék fegyvere a barlang ajtaja, és annak legfeljebb kiegészítője, hogy túlhatalmi termettel hatalmasodik fölénk. Ezt rögzíti a cím kontextusa: „*barlangjában / őrzi foglyait / az egyszemű / éjszaka*”.

Rezonál és reagál tehát még ez a kötet, ez az alkotói csoport is a maga által elfoglalt társadalmi–nemzeti–kulturális pozíciójára, de semmiképp sem azt tekintni önmaga ellenpólusának, amivel látszólag szemben áll. Legfőjebb le nem tagadható környezetének, helyzetének szükségszerű, de nem konszenzuális hátterének, díszletének; végső soron az öneltávolítás lehetőségének. (Hogyan is folytatódik a címadó Tóth László-vers? „*leradíroznám / arcáról a / világító szeplőket / hogy megszőkjek*”). Itt és ebben adott a kapcsolódási pont a maga nyelvi kulturális újra-fogalmazását megkísérlő beatköltéssel, ahol a verssor hossza szoros egységben van a tüdő lélegzetvétel-kapacitásával, ám ennél lényegesebb a „befelé fordulással eljutni az univerzumba” érzéskísérlete – vagy iszonyat drámaisággal láttatni mégis a kort, melyben „*barbár bomba-horda születik majd az Eljövendő Emberiség szívében*” (Corso). Addig itt az egyszemű éjszakában „*Szorongásunkat / szürke falakra / perzseli a dél*” (Mikola Anikó).

A sokféleképpen elhelyezett-aposztrofált égtáj-összehajlásokról is ejtsünk szót. Ez a kötet becsatlakozott Tandori és Sziveri és Tolnai mellé, és milyen hosszú a névsor, és milyen evidens az érkezése e kötetnek a vajdasági *hol ó hol* (1968) válogatáshoz, és akkor innen visszakanyarodva emeljük ide az egyes szerkesztők definícióit. Tolnai Ottó – igaz – az egyik szerző (Raffai Ferenc) kapcsán írja, de a mondat kiterjeszthető a teljes kínálatra: „*világa, birodalma is a Literatura. Költészetünk légyeres terének gyors benépesítésével próbálkozik*” ... [ugyanakkor egy bekezdéssel feljebből merítve már azt mondja ki:] ... „*Mintha az élet végső kérdései felé tolna el ez a költészet*”. Szinte tökéletes kontextusban ezzel olvashatjuk-idézhetjük immár az Egyszemű éjszakából Tőzsér Árpádot: „*Egyszerre fejez ki hitet és nihilt, reményt és reménytelenséget, magányt és közösség utáni vágyat. ... Az itt következő fiatal költőket épp a személyes zónából (magányból, pesszimizmusból) a »személytelenbe« lépés pillanata jellemzi. A korábban tartalomnak számító társadalom, világ az ő számukra már forma...*” Avagy, erőteljesebb megfogalmazással, barlang, amely őrzi foglyait.

E ponton válik izgalmassá az a kérdés: kitöltötték-e önmaguk formáját, mit hozott számukra és mit jelent számunkra a megjelenés óta eltelt öt évtized? Sikertült-e akár befolyásolniuk azt a kort, amelytől-amelyből el- és kihátráltak? Valóban ezt akarták? Vagy ezt kapták – mintegy megérdemelt „jutalomként” – a visszajegesedő diktatúrától? A személytelenné válás „jogát”. Válaszokat keresve erre két észrevételre kell mindenképp eltűnődnünk. Az *első*: vonjuk görcső alá a kilenc költő meghatározó költővé válásának – vagy nem – kérdését, magyarázatát. Mert, persze, annak elmaradását a személyes ambíció, sorshelyzet, magatartásforma is befolyásolja, ám azt mindenképp említsük meg: ez az öt évtized három „bárdhoz” volt kegyes, amennyiben ez a kegyelem a folyamatos munka kihívását, nyomását, olykor már-már „büntetését” jelenti. (Hogy hiányzik most nekem az ironia megszokott jele: a smiley...!) A többiek is tették azt, amit sorsuk engedett, de mindenképp különös, hogy kilenc alkotóból hatan vagy a korai halál, vagy a műfajváltás miatt nem teljesítették be a figyelemreméltó körülmények között kapott indulási lehetőséget. Ennek miéértje a maga nemében a helyzet egésze vetíthető: volt, akit idősebb pályatársa sértettsége kedvetlenülített el annyira, hogy jóval később tért vissza az alkotáshoz, prózairóként; mások a gyermekeknek szóló irodalom felé fordultak. A személyenkénti szétszalazása a történetnek, mondom, a jelenség miatt érdemel figyelmet; aminthogy amúgy a három jelesként említett életmű sem az adott pillanattól kezdve növekedett, gyarapodott egyenletesen. A további mondatok elé mindenképp odakíváncozik, hogy e sorok írója személyes vélekedését úgy teszi közzé itt, hogy alapos, elemző, álláspontját alátámasztó bizonyító részletezésbe nem bocsátkozhat, így ezért most kéretik rajta nem számon kérni, hogy – szerinte – Varga Imre az antológia megjelenését követően tizenegy évvel később, a *Boszorkányszombat* című negyedik kötetével „rúgta be az ajtót”, Kulcsár Ferencnek ez tizenhét évvel később sikerült, *A felkiáltójeles ember* című (ötödik) könyvével (noha ezt a hatást mintegy megelőlegezte a *Krónikatöredék*) – ennek kiemelkedő voltát amúgy szintén nem lenne illendő átadni a feledésnek, illetve az alkalmankénti „ceremoniális” megemlékezésnek. Kivételnek magam szempontjából csak Tóth Lászlót mondanám, hiszen az antológia megjelenését követő hét évben három mai napig korszakos jelentőséggel bíró önálló kötetrel biztosította be olvasói hosszútávon megtartó figyelmét (nyugtázzuk bár, hogy az előbb említett két költő életművének összegyűjtött anyaga is kellő módon gyarapodott és hozzáférhető). Ám Tóth az, aki fáradhatatlan munkabírással – állítjuk ezt minden túlzás nélkül – emelte méltóbb magasságokba úgy a személyes munkásságát, úgy a szlovákiai magyar irodalom elismertetéséért vívott küzdelem minőségét, eredményességét. Olyannyira, hogy ez a személyes figyelem, az összefüggések konzekvens vizsgálata, a változások folyamatos összevetése az ő elemzését olvasva rajzolja elénk a *második észrevételt*.

Az *Egyszemű éjszaka* (ki)útkereső választása, a költészet metanyelvének és egyúttal az alkotói egyéniség – az én – abbéli elrejtése, esetlegesen rejtőzése ötven

év után miképp összegezhető? Hatásaiban, az utódnemzedékek döntéseiben: merről s merre kanyarodott tovább az út? Ennek definiálása előtt hadd ismétljem meg kiindulási pontomat: az antológia megjelenésekor, ötven esztendővel ezelőtt, megkezdődött egy olyan világméretű kulturális változás, ami alapvetően a huszoneves nemzedékekhez és a szabadság fokozatainak kereséséhez volt köthető. A kultúra teljessége készült újradefiniálni önmagát; és ehhez egy olyan sajátos metanyelvet, metakommunikációt talált, amely érvényesnek, működőnek bizonyult, de nem adott választ egy nagyon sajátos problémára: a „*csehszlovákiai magyar psziché*” (T. L.) és általában a kisebbségi létformák megoldására, létük és létezésük korlátozásmentes szabadságélményének megélésére. Az alkotó utat talált önmagához és a világ még megőrzendő értékeihez, ám a kettő között meglévő hiátus meglétét nem, vagy nehezen tudta ellensúlyozni. Ez a hiátus egyértelműen a haza és az anyanyelv haza belső és külső konfrontálódása, és az a részekből összerakható egész, amelyen mindig láthatóak, érezhetőek és fájnak az *illesztő* törésvonalak. Ez az, amire nem adott, talán nem is adhatott adekvát választ az a fajta progresszív kulturális paradigmaváltás, aminek értékeihez mégis ragaszkodni óhajtanék, és ennek akarását oly erősen javaslom, miként átgondolatlanak érzem mostanság dívó támadását, lesajnálását, értékfosztását. Akkor és abban a szabadságélmény határtalanná vált, épp a szabadsághiány kimondásának erejétől; az egyetlen lehetséges feleletet választva-adva adta a totalitárius diktatúrák ilyen-olyan hideg, de valójában fagyos, puha, de velejében jóval gerincroppantóbb szorítására. Mindenfelé egyszemű éjszakák őrizték foglyaikat a barlangok kijárata mellett, de ahogy sűrűsödött a homály, úgy vált erősebbé a kitörés szándéka. És ez, mert az emberi természet ősidőktől fogva már csak ilyen, soha nem fog változni benne: a szabadság illúziója mindig erősebb lesz abban az illúziók szabadságánál. És azzal lesz mindig erősebb. (Azzal, igen, de – illúzióval? szabadsággal?)

E ponton hívnám fel az olvasó figyelmét, úgy is, mint második észrevétel, arra a változásra, amelynek arculatrajzát Tóth László figyelemreméltó tanulmányának (Kortárs, 2018/12) köszönhetjük. „Magam egy helyütt már négy évtizeddel ezelőtt az *identitásproblémát és -küzdelmet jelöltem meg a 20. század egyik legfontosabb csomópontjának*” – írja abban. – „*Hat esztendővel később, 1983-ban pedig már így fogalmaztam: »... hősöm egyszerre groteszk és tragikus 20. századi pokoljárását az önazonosság megőrzésének kényszerítő parancsa és az önazonosság elvesztésének félelme indítja és motiválja. Századunk végéhez közeledve ennél kötelezőbb parancs és fojtogatóbb félelem aligha van.« Látható, az én életemben – az annak teret és időt adó, a személyiség uniformizálására törő totalitárius diktatúra felől nézve – milyen fontos szerepet töltött be az identitás problémája és meghatározó volta az ember tartására, cselekedeteire nézve. Látnom kell viszont – s más kérdés, hogy jó-e látnom, vagy nem –, hogy az utóbbi két-három évtizedben olyan irányba mozdult a (posztmodern?) világ, s mozdultak már a legújabb nemzedékek is, ahol az identitás kérdése bizonyos összefüggésekben és vonatkozásokban másodlagossá válik, és egyre na-*

gyobb teret hódítanak maguknak az identitásnélküliség vagy különböző hibrididentitások ideológiái, eszméi. (...) Újból végiggondolva az előzőeket, lehet, általános(abb) érvénnyel, az ún. határon kívüli magyar irodalmak vonatkozásában is el kell fogadnunk a délvidéki (/ jugoszláviai/vajdasági) Bányai János meglátását, aki szerint a 2000-es évek elején befejeződött »egy történet«, amely 1918-ban kezdődött el, noha a 'történet vége' itt nem azt jelenti, hogy »megszűnt« valami, csak azt, hogy onnan egy másik történet vette kezdetét. Azaz, értett egyet a fentebb már e vonatkozásban is idézett Tőzsér Árpáddal, »az új magyar irodalom történetében a törésvonalak többé nem a határok mentén« jönnek létre, hanem azok »az egymással vitában álló, de egymást ki nem záró, egyidejű kánonok és kulturális keretek szerint« alakulnak. Vagyis »a határok nyitottak«, melyek »megkülönböztetnek« ugyan, »de nem választanak el«. S ez már valóban egy másik történet (is lehet). ... Kérdés viszont, hogy a folytonosság figyelmen kívül hagyásával, a történelmi folyamatok és történeti szempontok mellőzésével nem vesznek-e semmibe a közösségi-társadalmi diszkusszióknak olyan elemei és dimenziói is, amelyek láthatóvá és megérthetőbbé, értelmezhetőbbé tennék azt az utat, melyet története során a szóban forgó nemzetrész nemzettestből történt, száz évvel ezelőtti kiszakítása után megtett. Illetve van-e még – lehet-e még – szükség(e a jövőnek) ezen utak és folyamatok belátására, akár egy, ez esetben az adott irodalomrész történetének vonatkozásában is?”

E tanulmányban, és talán az annak teljességét még csak fel sem villantó iménti idézetben – általa – sűrithető össze mindaz, amiért én nagyon fontosnak, lényegesnek, és nem csupán irodalomtörténeti aspektusában, de a legjelentősebb pillanatainkban is meghatározónak érzem az *Egyszemű éjszaka* történetét és történéseit. Színrelépésében – miként fentebb már szóltunk erről – a legfőbb szerepet az a magatartásbéli attitűd játszotta, amellyel mintegy kihátráltak a traumatikus és poszttraumatikus stresszben, és szinte csak abban bővelkedő politikai-társadalmi-kulturális környezetből, de megtartva-megőrizve – a személytelenség mögé rejtve – személyiségüket, identitásukat. Nyelvben, formában megújították, de tartalmában megerősítették, megjelenítették létezésük és a létezés veszélyhelyzetét. Reagáltak, rezonáltak, és ha összességében a távolító közelítést választottál, olykor nagyon precíz képet festettek korukról. Avagy lehet-e, lehetett-e ennél pontosabban fogalmazni, épp arról az egy-két esztendőről: „*mikor nagy fehér köveknek / emberarca lesz / a kerítések rései közül / bokor nyújtja felém / csontkezét // a magány hetedik éjszakáján / régi otthonomnak / sincs már fedele*” (Mikola Anikó). Kell-e, lehet-e ennél pontosabb képet adni a totalitárius diktatúra megéléséről, és ugyanakkor mintha mégis valami egészen másról, egy személyes magányról szólnának a sorok. Az új nyelvi köntös mindenkit a szavak eredeti jelentésének felfejtésére, és ugyanakkor azok – annak ismert és némiképp elhasznált készletének – eldobására készítetett, mint már erről is szóltunk, a szavak itt önmaguk értelmezését keresték, egy sajátos érzelmi állapotban, ahhoz, hogy megszülessen az új poézis, érvényes kontextusokat kellett találniuk „múltból jövet” a jövő és/vagy a jövőtlenség dimenzióiban. De mindenképp egy olyan adott és meghatáro-

zott helyzetben, amitől semmiképp sem fordultak el, legfeljebb beletávoledtak, viszonzást nem várva keresték azzal viszonyrendszerük létrehozható pilléreit. Megnevezve azt is, amivel semmiképp sem: „*iszom a láncra / mely összekapcsolódik / mely utolsó láncszeménél megragadva / feltétlen szót fogad / akár az ostor*” (Aich Péter).

Maradandó, és olykor úgy érezzük, újra felvésendő sorokat találhatunk-köszönhetünk tehát, „elbolyongva” ebben a versvilágban, annak világító éjszakáiban, a ma már kevésbé „jegyzett” szerzőknek, és mindenképp három világító életmű megteremtődését. És az identitás egy olyan újratehermenthető példáját, melynek fogyása, látható és érzékelhető fogyása – miként Tóth László követi azt végig irodalomtörténeti munkásságának egészében, és foglalja össze idézett tanulmányában – valós, nagyon is valós veszteségünkké válhat. Mert a versbeszéd súlyát az adja, ha megtart és ha megtartó; ha megerősít; ha kimondja, hogy „*köldöködben cipeled a harangkötelet / ünnepeiden megrántod magadat*” (Tóth László). Hogyan is aposztrofáltam a mai korhangulat negligáló vélekedését a „hatvannyolcasokról”? Ami valaha pezsgés volt, ma mintha Gorgóként merengne örtornyok árnyában... De nézik és látják, pontosan, ahogy mostanság valójában a mélyről fakadó, szoros identitás válik egyre inkább képlekennyé – „*időtlen csendjében nem gyökérzik vallomás*”.

Dúdor István: *Ikarosz*, 1981